HAUGEN v. Norway (№ 59476/21)

Обставини справи

Справа стосувалася самогубства під час досудового ув'язнення сина заявника, який страждав на психічні розлади.

У 2019 році сина заявника, X, який страждав на психічні розлади, після замаху на вбивство та інших злочинних дій, вчинених у стані психозу, було засуджено до примусового психіатричного лікування. Його помістили до закритого відділення стаціонарної психіатричної лікарні IHT Reinsvoll. В результаті госпіталізації та лікування ін'єкціями антипсихотичних препаратів стан здоров'я X покращився. 11 грудня 2019 року його перевели до муніципального інтернату з меншими обмеженнями безпеки, де він жив спільно з іншими пацієнтами.

17 січня 2020 року він убив там іншого пацієнта і був звинувачений у вбивстві. Через ризик вчинення ним самогубства, X було поміщено під варту до відділення № 1 в'язниці Осло, де утримувалися затримані, які потребували спеціального медичного лікування, і де його стан перевіряли кожні 30 хвилин.

30 січня 2020 року, зважаючи на загальний суїцидальний ризик, він був госпіталізований до лікарні IHT Sanderud, де йому додатково діагностували розлад адаптації. 4 лютого 2020 року його повернули до в'язниці Осло, оскільки гострий ризик самогубства був визнаний нижчим, і він перебував під наглядом в рамках подальшого консультування. Його знову помістили до відділення № 1, але, після загальної оцінки начальника відділення 14 лютого 2020 року перевірку його стану кожні 30 хвилин було припинено. 28 лютого 2020 року його перевели до звичайної тюремної камери. Через два дні він вчинив самогубство.

Заявник безуспішно намагався порушити кримінальне провадження проти різних органів влади, вважаючи їх відповідальними за смерть сина.

Посилаючись на статті 2 (право на життя), 3 (заборона катування) і 13 (право на ефективний засіб правового захисту) Конвенції заявник стверджував, що влада не зробила того, що можна було розумно очікувати від неї, для запобігання самогубству його сина під час тримання під вартою, і скаржився на медичне обслуговування і одиночне ув'язнення. Він також скаржився на те, що не мав адекватних засобів правового захисту щодо цих скарг.

Оцінка Суду

Уряд стверджував, що заявник не вичерпав національні засоби юридичного захисту щодо своїх скарг, стверджуючи, що того факту, що він

повідомив про смерть свого сина до поліції та оскаржив рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, було недостатньо. Зокрема, він стверджував, що заявник повинен був подати цивільний позов до національних судів про відшкодування моральної шкоди відповідно до статей 2-1 або 3-5 Закону про відшкодування шкоди. Він також посилався на статтю 2 Закону про травмування пацієнтів, яка передбачає, що пацієнт та інші особи, які зазнали майнової шкоди в результаті травми, мають право на компенсацію, якщо травма була спричинена недбалістю при наданні медичних послуг. Вони також стверджували, що найбільш доречним засобом правового захисту у цій справі є декларативне рішення, що супроводжується вимогою про відшкодування моральної шкоди відповідно до статей 3-5 Закону про відшкодування шкоди. Однак, як визнав Уряд під час подання своїх заперечень, неможливо зробити остаточний висновок про те, чи так це насправді, оскільки жодному національному суду не було надано можливості оцінити фактичні та правові питання, порушені у цій справі (пункти 93–95 рішення).

ЄСПЛ повторив, що мета статті 35 Конвенції полягає в тому, щоб надати Договірним Державам можливість запобігти порушенням або виправити їх до того, як скарги на них будуть подані до установ Конвенції.

Щодо скарги по суті на невжиття Державою адекватних позитивних заходів для захисту життя особи в порушення статті 2 Конвенції ЄСПЛ постановив, що якщо не було встановлено факту умисного позбавлення життя, присудження відшкодування шкоди в рамках цивільного або адміністративного провадження може забезпечити належне відшкодування (див. рішення у справах Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Turkey [GC], № 24014/05, § 131, від 14 квітня 2015 року, та Molga v. Poland (ухв.), № 78388/12, § 72, від 17 січня 2017 року) (пункт 108 рішення).

Як зазначив ЄСПЛ, скарга заявника у цій справі стосувалася стверджуваної відповідальності Держави за самогубство його сина під час тримання під вартою. Після безуспішних спроб порушити кримінальне провадження щодо тих, кого він вважав відповідальними за смерть свого сина, залишалося з'ясувати, чи повинен був заявник також подати цивільний позов про відшкодування моральної шкоди до національних судів і чи мали б різні способи відшкодування, запропоновані Урядом, розумні шанси на успіх в отриманні такої шкоди (пункт 109 рішення).

Повертаючись до засобів правового захисту, запропонованих Урядом, в тій мірі, в якій він посилався на статтю 2-1 Закону про компенсацію, ЄСПЛ зазначив, що це положення стосується виключно майнової шкоди і тому не може вважатися адекватним засобом правового захисту за даних обставин. Він також зазначив, що стаття 4 Закону про травмування пацієнтів прямо виключає зі сфери дії цього закону будь-які вимоги про відшкодування моральної шкоди відповідно до статей 3-5 Закону про відшкодування, а тому

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

цей засіб правового захисту також не забезпечив би заявнику належного способу відшкодування його скарг за Конвенцією. Скарга до Парламентського омбудсмена, який, як визнав Уряд, не міг ухвалювати обов'язкові до виконання рішення окремо або в поєднанні з будь-яким із вищезазначених засобів юридичного захисту, також не може вважатися ефективним засобом юридичного захисту за цих обставин (див., для порівняння, Silver and Others v. the United Kingdom, № 7136/75, §§ 114–15, 24 жовтня 1983 року; Leander v. Sweden, № 9248/81, § 82, 26 березня 1987 року; та Segerstedt-Wiberg and Others v. Sweden, № 62332/00, § 118, 6 червня 2006 року) (пункт 110 рішення).

Щодо засобу юридичного захисту, який, на думку Уряду, з найбільшою ймовірністю надав би заявнику адекватне відшкодування, а саме декларативного рішення у поєднанні з вимогою про відшкодування моральної шкоди, ЄСПЛ зазначив наступне. Сторони не заперечують, що норвезьке законодавство не містить конкретного положення про відповідальність держави за шкоду, заподіяну внаслідок порушення Конвенції. Тому для того, аби заявник міг отримати відшкодування моральної шкоди в порядку цивільного судочинства, він мав би покладатися на загальні положення норвезького деліктного права, а саме на розділи 3-5 Закону про відшкодування шкоди (пункт 111 рішення).

ЄСПЛ також вказав, що положення, про яке йдеться, вимагає наявності умислу або грубої необережності для присудження відшкодування моральної шкоди в конкретній справі (див. пункт 68 цього рішення). Однак у цій справі національні органи влади вже відхилили кримінальні скарги заявника, дійшовши висновку, що жодної відповідальності або вини з боку органів влади не може бути встановлено. Відхиляючи скаргу заявника, поліція Осло прямо заявила, що не було грубого недбалого порушення службових обов'язків або професійної недбалості з боку в'язниці Осло, тюремної медичної служби, окружного суду або суддів, причетних до прийняття рішення про досудове ув'язнення X (див. пункт 47 цього рішення) (пункт 112 рішення).

Не кажучи вже про питання встановлення такого високого стандарту відповідальності як передумови для відшкодування моральної шкоди згідно з національним законодавством (порівняйте Branko Tomašić and Others v. Croatia, № 46598/06, §§ 41–42, 15 січня 2009 року, та, mutatis mutandis, Ananyev and Others, № 42525/07 та 60800/08, § 229, 10 січня 2012 року) у ситуації, коли формулювання в ньому на перший погляд не дає жодних перспектив успіху для засобу правового захисту, на який посилається заявник, можна було б очікувати, що Уряд, на якому лежить тягар доведення існування ефективного національного засобу правового захисту за даних обставин (див. пункт 107 цього рішення), посилить своє твердження відповідними прикладами з національної судової практики (див., для порівняння, Vereinigung

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

demokratischer Soldaten Österreichs and Gubi v. Austria, 19 грудня 1994 року, § 53, Series A no. 302, та Djavit An v. Turkey, № 20652/92, § 73, ECHR 2003-III). Однак, жодної судової практики на підтримку цього твердження Урядом наведено не було (пункт 113 рішення).

Отже, в Норвегії, як видається, не існує послідовної та однозначної судової практики на підтримку твердження Уряду про ефективність цивільного позову відповідно до статей 3-5 Закону про компенсацію за норвезьким законодавством (див., в якості протилежного прикладу, Eskilsson v. Sweden (ухв.), № 14628/08, 24 січня 2012 року, та Ruminski v. Sweden (ухв.), № 10404/10, § 37, 21 травня 2013 року, де Суд встановив, що судова практика Верховного Суду Швеції у поєднанні з практикою Канцлера юстиції [Chancellor of Justice] встановила доступний та ефективний засіб правового захисту в національному законодавстві) (пункт 114 рішення).

ЄСПЛ також зазначив, що низка національних джерел вказувала на те, що законодавча база Норвегії щодо присудження моральної шкоди жертвам порушень Конвенції на той час була нечіткою та невизначеною (див. пункти 72, 82 та 83 цього рішення). Крім того, не було жодного рішення Верховного Суду, яке б роз'яснювало, чи можна вимагати компенсації за відсутності закріплення відповідного положення в законодавстві [non-statutory basis] або «безпосередньо» посилаючись на статтю 13 Конвенції, і якщо так, то в якому обсязі (пункт 115 рішення).

ЄСПЛ добре відомо, що Верховний Суд Норвегії зовсім недавно роз'яснив це питання, присудивши у двох справах відшкодування моральної шкоди за порушення Конвенції з посиланням на її статтю 13 (див. пункти 75 і 77 цього рішення). При цьому Верховний Суд підтвердив, що норвезьке законодавство не містить положень, які б передбачали таку компенсацію (ibid.). Він також чітко вказав, посилаючись на Закон про права людини, що якщо за Конвенцією існує обов'язок присуджувати моральну шкоду жертвам порушення їхніх конвенційних прав, то їхні вимоги повинні бути задоволені норвезьким законодавством, без необхідності прийняття в принципі будь-якого додаткового законодавства. ЄСПЛ відзначив цей важливий крок Верховного Суду, що усуває на практиці вищезгадану прогалину в норвезькому законодавстві (пункт 116 рішення).

Однак, на думку ЄСПЛ, рішення у цих справах, які Верховний Суд ухвалив у червні 2024 року, безпосередньо не є вирішальними для питання вичерпання національних засобів юридичного захисту у цій справі з наступних причин.

По-перше, Уряд не стверджував, що заявник не подав скаргу на підставі статті 13 Конвенції до національних судів. По-друге, як видається, у вищезазначених провідних справах Держава стверджувала, що стаття 13 Конвенції не може слугувати підставою для присудження відшкодування моральної шкоди відповідно до норвезького законодавства (див. пункти 74 та

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

76 цього рішення). По-третє, і це найважливіше, ЄСПЛ зазвичай перевіряє, чи були вичерпані ефективні національні засоби юридичного захисту з прив'язкою до дати подачі заяви (див. пункт 106 цього рішення). На відміну від деяких інших справ, де ЄСПЛ у виняткових випадках відступав від цього правила (див. справи, згадані у пункті 106 цього рішення), у цій справі він не вбачив жодних конкретних факторів, що виправдовують такий виняток (див., для порівняння, Reynolds v. the United Kingdom, № 2694/08, § 45, 13 березня 2012 року, та Sıdıka İmren v. Turkey, № 47384/11, § 50, 13 вересня 2016 року) (пункт 117 рішення).

У світлі наведених вище міркувань не можна стверджувати, що Уряд довів, що на час подачі заяви до ЄСПЛ будь-який з інших запропонованих ним засобів юридичного захисту, окремо або в поєднанні (див. пункт 110 цього рішення), запропонував би заявнику розумні перспективи отримання відшкодування моральної шкоди у зв'язку зі смертю його сина. Як наслідок заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту було відхилено. ЄСПЛ зазначив, що ця скарга не була ні явно необґрунтованою, ні неприйнятною з будь-яких інших підстав, перелічених у статті 35 Конвенції. Тому вона була визнана прийнятною (пункт 118–119 рішення).

ЄСПЛ постановив, що психічні розлади заявника були значної тяжкості і що його ризик самогубства мав бути добре відомий органам влади.

Що стосується аргументу Уряду про те, що психічний стан X. покращився настільки, що владі більше не потрібно було знати про його підвищений ризик самогубства, ЄСПЛ зазначив, що такий висновок не може бути прийнятий за відсутності будь-якої поглибленої оцінки його ризику самогубства після звільнення з ІНТ Sanderud. У будь-якому випадку, враховуючи всі обставини, органи влади знали або повинні були знати, що X перебував в особливо вразливому становищі та піддавався ризику заподіяння собі шкоди, що вимагало особливої уваги, моніторингу його стану та постійної оцінки ризиків вчинити самогубство.

Що стосується заходів, вжитих владою для зменшення ризику самогубства, то, як видається, X не пройшов повної судово-психіатричної експертизи, як рекомендував психіатр, який оглядав його одразу після затримання. Незважаючи на те, що у відділенні № 1 та ІНТ Sanderud було вжито заходів для захисту життя X, після його повернення до в'язниці Осло в лютому 2020 року в подальших діях влади було виявлено низку недоліків.

По-перше, залишилося незрозумілим, який з різних органів охорони здоров'я, що брали участь у справі X, взяв на себе остаточну відповідальність за його медичне лікування та подальше спостереження під час тримання під вартою у в'язниці Осло. Після його повернення до цієї в'язниці, схоже, йому не було надано жодного виду лікування або терапії через його думки про

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

самогубство або діагностовані розлади адаптації, а його психічний стан або ризик суїциду ніколи не оцінювався. З моменту повернення і до поміщення у звичайну тюремну камеру його лише двічі відвідували старші лікарі-психіатри, які приходили в основному для того, щоб дати йому призначені антипсихотичні препарати і провести з ним коротку бесіду. Відсутність подальшого спостереження була розкритикована губернатором округу [County Governor] як «відхилення від належної практики» надання звичайної медичної допомоги тюремною службою охорони здоров'я ув'язненим до такої міри, що це можна прирівняти до «порушення професійної етики» з її боку.

По-друге, ЄСПЛ мав серйозні занепокоєння щодо способу переведення X до звичайного тюремного блоку, де він більше не перебував під пильним наглядом і мав необмежений доступ до предметів, придатних для самогубства, таких як шнурки й мотузки, які він, зрештою, використав для самогубства два дні по тому. Не було жодної детальної інформації, не кажучи вже про документи, які б свідчили про те, що медичні працівники дійсно брали участь у прийнятті рішень про припинення ретельного нагляду за ним або про переведення його до звичайної тюремної камери.

Відповідно, існували серйозні недоліки в координації медичної допомоги X і в комунікації між різними медичними органами, залученими до його справи, що призвело до того, що X отримав лише обмежену медичну допомогу і лікування після повернення з IHT Sanderud, незважаючи на діагностовані психічні розлади і неодноразові думки про самогубство. Зрештою, це призвело до того, що його перевели до звичайної тюремної камери, де він більше не мав можливості користуватися посиленим доглядом і наглядом, і де він вчинив самогубство лише через два дні. Таким чином, органи влади не зробили всього, що від них можна було розумно очікувати, щоб захистити життя сина заявника, який повністю перебував під їхнім контролем.

Висновок

Порушення статті 2 Конвенції (право на життя).
Порушення статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 15 жовтня 2024 року й набуло статусу остаточного 17 березня 2025 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.